

Matkakertomus allekirjoittaneen Kuopion Isänmaallisen Seuran stipendiaattina suorittamasta keräilystä Kaavin, Säyneisen ja Rautavaaran pitäjissä kesällä v. 1927.

Kesäk. 1 pv:nä: läksin Kuopiosta laivalla Karjalankoskelle ja jatkoin sieltä matkaa n. 6 km Juantehtaalta pohjoiseen olevaan Kellolahteen, jota olin aikonut pitää keskuspaikkana keräilytoiminnassani. Jo samana iltana tulin huomaamaan, että talteenotettavia esineitä ainakin oli ollut näillä seuduin. Niskalana talon maalta kerrottiin pari vuotta sitten löydetyn suota vedettäessä n. 1 ½ m:n syvyydestä yhdestä puusta tehty vene, kuutti. Puu oli ollut kovaa, kun se muiden joutopuiden keralla oli hakattu poltettavaksi. Rissalan isäntä, Matti Rissanen (*1862) kertoi, että hänen nuorena miehenä ollessaan onkimiehet käyttivät kuutteja salolammeissa, ja hän piirsi vieressä olevan kuvan, mistä ilmenee kuutin Australian alkuasukkaiden ruuhien kaltainen rakenne. Kuten sittemmin sain tietää ovat mainitunlaiset ruuhet sekä nimitykset kuutti ja siipi tunnetut ainakin Tuusniemellä, Kaavilla, Säyneisissä sekä Rautavaaralla ja vanhat miehet muistavat niistä kertoa. Missään ei niitä tietääkseni ole käytännössä. Tietosanakirjan mukaan sana Kuutti merkitsee jalusnuoraa. Kuutto taas sisävesialusta ja on sot' verrattu ruotsin skuta- sanaan.

Kesäk. 2 pv:nä: päätin ensin tehdä kierroksen etelään, Kaavin kirkolle päin. N. 4 km Juantehtaalta olevasta Kinnunniemen talosta otin valokuvan (N:ot 1 ja 2) näytteeksi siitä, kuinka niinkin lähellä sivistyskeskuksia voi varakkaanlaisissa taloissakin säilyä toinen puoli rakennusta savutupana. Myöskin asuinrakennuksen kaksiosainen ovi kiinnitti huomiota puoleensa. Muut matkalla tapaamani savutuvat olivat mökkejä, mutta ei voi juuri ihmetellä sisäänlämpiävän tuvan säilymistä jossakin varakkaassa talossakin, kun suuressa osassa Kaavin vanhojen rakennusten uloslämpiviä tupia voi keskellä kattoa eroittain vaskisten kannatinhirsien välitse lakeinen.

Vehkalahden Airakselassa lahjoitti Toivo Airaksinen museoon killingin rahan v:lta 1802 ja hengellisen "Hunajanpisarat"-nimisen kirjan vuodelta 1822.

Juutinniemen savutuvasta (N:o 3) ostin museolle "puusihvilän". Siihen oli jo pohja-aukon kohdalla alun perin olleiden kuusen havujen tilalle aseteltu rautalankaverkko.

Kesäk. 3 p:nä: kävin tiedustelemassa Kaavin nimismieheltä Seikulta, oliko hän matkoillaan tavannut mitään keräilijää kiinnostavaa sekä millaista seutu Kaavin kirkolta Tuusniemen kirkolle päin on, koska se oli minulle tuntematonta. Nimismies Seikku neuvoi minua kääntymään takaisin pohjoiseen päin, sekä kehoitti puhuttelemaan Kaavin apulaispastoria Railaa, joka oli ollut häntä kauemmin paikkakunnalla. Pastori Railan luona sain tilaisuuden tutustua Kaavin pitäjän historiasta kirjallisuudessa oleviin tietoihin kuten Niemen pappilan viereisen saaren luurankolöytöihin, Rikkaveden rannalta tehtyihin kivi- ja kivikauden löytöihin y.m.

Valokuvasin pari km. kirkolta etelään olevan hiiliuunin (N:o 4).

Läksin kulkemaan Kortteisiin päin Lylyjärven itärannalla, Kaatrasessa olevalle matti Mustosen savutuvalle. Rakennus olikin sekä ulkoa että etenkin sisällä vallitsevan siivottomuuden (N:5) vuoksi kurjimpia mitä tapasin. Ostin museoon pahkakupin, vanhan kopekan ja tuluskupin. Täällä sain myös ensi kerran kirjoitella isännältä ja hänen tyttäreltään muistiin seuraavat laulut ja arvoitukset:

Luulinpa tultavan Turusta

ajettavan Aunuksesta

kullan tuvan takaa.

kotikissat, kotikoirat

kotikoirat kaisuhännät

penkin istujat ikuiset

jospa näläkän näkisit

ikäväni arvaasit

juosten aittaan menisit

keikeetellen kellariin

sieltä voita viilaseisit

sipuisit sijanlihho.

Kalamiehen haku pyydyksiään asetellessa:

Kuule ukko, kuule akka

näläkäne tulla kuhuittaa.

Arvoituksia:

Kattila seiso kankaalla

kahdeksalla kautapiällä.

(puukirkko)

Satasarkkinen, tuhatturkkinen

pellollen männöö ni perse näkky.

(kana)

Kiukelainen, kaukelainen

kaikki pellot perkautaa

kaikkivat rannat lukkoo

(sirppi)

Yks' lintu, neljä nokkaa.

(höyhentyyny)

Neljä nientä niemen päässä

yhteen kusella käyvät

(lehmän 4 tissiä)

Lukuisasti oli myös aivan yleisiä arvoituksia sekä kylänrenkutuksia. Tulloon myös mainituksi mökissä osakseni tullut ystävällisyys. Minun täytyi juoda tosin hieman epäilyttävän näköistä kahvia; yritettiinpä ~~minua~~ kylläkin huonolla menestyksellä saada jäämään niin taikatemppejen kuin sanankin voimalla sulhasmieheksi Kuopiosta parin päivän päästä saapuvalla sukulaistyölle.

Kaatrasesta läksin oikaisemaan salojen poikki Kortteisiin. Saarijärven rantaan vievät lukuisat tukkitiet saattoivat minut kuitenkin eksyksiin, joten ei ollut muuta neuvoa kuin lähteä seuraamaan Lahtojoen lähet vyötäisiin sakkaa upottavaa rantaa. Yöksi pääsin Aatami Mustasen joen rannalla olevaan mökkiin. Siellä sain omakohtaisesti tutustua maasanunan (N:6) käyttökelpoisuuteen, ja näin myös ensi kerran saloilla yleistä kahvin survontaa "puupotissa". (N:7)

Kesäk. 4 p:nä: otin valokuvan Vihosen mökistä (N:8). Lahtojoen varrella ja jatkoin matkaa Vihtalahteen. Räsäsen talossa näin vasta sarvissa valmistettuja, upeita pahkakuppeja ruoka-astioina jokapäiväisessä käytännössä. Valokuvasin Lippolan mäellä olevan vanhan taikakoivun

(N:9). Sen tyvessä näkyi useita kirveen jälkiä, ja kerrottiin, että joka kerran kun sitä oli ryhdytty kaatamaan, oli kirves luiskahtanut sen pinnasta hakkaajan jalkaan.

Kesäk. 5 P:nä: valokuvasin Hetemäen talon savutuvan (N:o 10 ja 11). Huomiota kiinnitti pölkystä kovertamalla tehty savutorvi, jollaisia sittemmin näin useita. Kirjoitin räätäli Antti Piriseltä muistiin seuraavat hieman sekapäisen Pekka Ruuskan tekemät laulut. Pekka oli kuollut 32 vuotta sitten yli 60-vuotisena.

Vanhasta ja nykyisestä ajasta.

*Niin on ollut vanhat vaarit vankempia mitä
niistä pitäisi pikkuisen nyt jutella.
Kun ne kolokon korven pohjasta ovat syöneet leipää
niin ei vallan parut silloin autelleet
sillon petukaine ruoka ja vesikuppi luona
oli esi-isillemme aina tarjona
vaan nyt nisuleipä ei ala mennä reikää
pitäisi olla särvintä sälliksi
vaan nyt koulun käymisellä tienataan ja leipää
ja vallat kaikki laiskuria rakastaa
ne kun luokkansa ovat lukeneet, paikalla on herra
ja alkavat oppineesti varastaa
maalit, maat ja mantereet on kaunisteltu meille
vaikka mille kukkulalle tultasii
sillon metsän peto kaikki ne asustella saiki
jotka usiasti ukkosia kohteli
ei ennen ollut luku jos huonompii ol' puku
kun kaikki kävi yhdenlaisissa verhoisa
sillon sarkanen ol' takki ja samallaista lakki
joita vaimot valmistivat karvas'ta*

*vaan nyt on mies ku lortti vuoan puku sil on sortti
sinisen punasen ruusunkukan kuvanen
niitei täällä kuota, ne kaupunnista tuodaan
joita vapriikat sangen paljon valmistaa.*

(koulunkäyneitä koskevat säkeet sain laulajalta myöhemmin toisten välityksellä)

Kesäntulosta.

*Nyt on kesä tulossa
ja se on onnen aikaa
talven kovat pakkaset
ne tekee paljon vaivaa
linnutki laulaa laaksossa
säyseillä sävelillä
ja kaikki luonto iloinen
se nähtään kevähillä
toukokuu se toimittaa
ne vetet kulkusalle
ja peltomiehet iloissaan siementä syytävät maalle
Kesällä on kevyt kävellä
viti ei pistä jalkaan
ahkerat työnsä tekijät
ne saavat hyvän palkan
kukkaisia alkaa olla
meiän kukkulalla
nuita ne nuoret nokkivat*

sieltä toisiansa narraa
nyt kun on pojat heinällä
niin lyökää niin että huhkaa
toiset ne kokoon korjatessa
varillansa puhkaa
lakat alkaa lauhtua
ja kaikki marja muuttuu
niin heti kohta poimijatki
siihen työhä suuttuu
otrat kun ylös otetaan
ja kaikki vilja leikkaa
kaikilla talon hoitajilla
on toisan kansa selkka
omenat ne onneksi otetaan
ja ne on lasten ruokaa
kuokalla maasta pengotaan
ja sitte viijjään kuoppaa,
nyt syksymyrskyt tulevat
ja elon aika loppuu
lumesta maa on valkoinen
siitä monella on hoppu.

Juomalaulu

Nii olen ollut kun hateli
jos tyhjettii paljo putelii
on reuhattuna ja peuhattuna

ja reimasti eletty ainiaa

Kun oli miehiä monia

niin juotu o monia juomia

sen nähtä sit saa

kun ryypätään vaan

että juominen saattaapi vimmakkaan.

Sampan on saaturin kallista

se ihanalt loistaapi lasissa

riemuu on vaan

kun nauttia saa

vaikka se ois jurumpi juutasta.

Konjaakki on nii komiaa

kaikillen säätyillen sopivaa

sitä maistaa

ni ilo jo paistaa

ja elämän kaiken kaunistaa.

Rommi on semmos'ta raivoja

se monelta elämän pahentaa

kun päätä se huimaa

ja sisuta kuivaa

ja selevänäki vielä oksettaa.

*Viina on viisaste juotavan
siitten se menisi ruokana
ryypyn ku ryyppäät
niin toisesta elä tykkää
se antaapi alkua halulle.*

*Kun ilman alle kat'selin
minkälainen olisi sää
niin uk'on pilvet uhani
ja koht oli maalla jäät
aloimpa tuota arvella mittee sitä mieltä saa
niin onni kohta ohjasi
että olla uskova
uskollisuus olisi
kaikillen paras
sitä ei ottasi
kaskaan varas
näkyvillä vaan
se ollakin saap
viekkaitennii eissä ja villiin
j.n.e.*

*Minä merimiestä miellytän
samoilla sanoilla
kun Ristus muinoin myrskyssä
aaltoja asetti*

ku pyhä Pekka pelekuri

siel alako vajota

elä ole epäuskone

sen teille varotan

Saloman sananlaskussa

laskasta lausu näin

lepäile vielä vähäsen

vielähän unta jäi

laiskat ne maata malttavat

vaikka aika on kallista vireät lähtee virstalle

missä miestä tarvitaan.

Poikia tähän popoilaan

tuli iltasella kuusi

ja Matti Pullilla keppi käissä

pajuinen ol' uusi

sen kepin otti Ollikaine

Matti Pullin käestä

ja heti heitti Mattija

selkään vihan väessä

no Annastiina se arveli

jotta mikäs neuvo auttaa kun isämme on vihaine

nyt pojille mejän tautta

onkoha se Ollikaine

oivallinen miesi

*kun hiän pajulla parskutellen
tyttäjänsä tiesi*

*Kaunis paikka Karjalas
on Vihtavuaran mäki
siinä laulaa lintuset
ja kukkuu onnen käki
ei siinä tarvita hevosta
kun pari kolme lehmää
päivi kun ahollen aukijaa
nii neki laitetaa mehtää
nii riätäli se reppasoo
kun kalamiehen koira
on nii outonäkönen
kun kahta taloja hoitaa*

*Suomen Jussit markkinoille
marssii muihen kanssa
vakaisesti vaihtelemmaa
vanahoo hevosto, varsoo*

*Kolome markkoo ku välistivät
nii ruuna ei kun torkku
ja Hartikaine hakkasi pakohon
luuli hat'sallaan se sortuu*

Kaksikymmentäkolme markkoo

mäni Suome Jussilta äkkiin

sitten saivat hevosen

se on kun hämähäkki.

Hat'sala- sanan sanottiin tarkoittavan markkinalaania, jossa hevoskaupat markkinoilla tehdään. Näin sai ainakin minulle jo kauan ajattelemisen aihetta aiheuttanut Hatsalankadun nimi Kuopiossa mielestäni tyydyttävän selityksen.

Kesäk. 6 p:nä: saavuin Mäntyjärvelle. Siell' sain tietää, että Verkkovaaran saloilla lähellä Juuan rajaa asui tunnettu tietomies Matti Hiltunen. Läksin etsimään häntä käsiini. Saloja kulkiessani jouduin huomaamaan kurjuutta tuottavan viinanpolton yleisyyden. Syrjäpoluilla saattoi kohdata tuskin pystyssä pysyviä miehiä, ja useassa mökissä herätti tuloni huomattavaa pelkoa, sillä luultiin kai tuntematonta vierasta viinanpolttajia hätyyttämään lähetetyksi raittiusetsiväksi. Tästä johtuva epäluuloisuus yhdessä lähestyvien eduskuntavaalien johdosta kiihoitetun luokkavihan kanssa aiheutti toiminnalleni toisinaan ikävää vastusta. Tiellä tapasin Matti Hiltusen, ja hän lupasi olla kotonaan seuraavana päivänä.

Yöksi asetuin Toivalan taloon. Valokuvasin sen vanhan, pihjalan varjostaman aitan (N:o 12) ja ostin museoon työkalun, jota oli käytetty pahkakuppien valmistamisen ja jonka nimen sanottiin olevan vesuin sekä puusatulan ja kaksi vanhaa pirtta.

Kesäk. 7 p:nä: Kävin Talkkunamäellä 4 vuotta sitten rakennetulla Leskisen savutuvalla. Rakennusryhmässä oli vain tuvan sisältävä asuinrakennus, keittokota ja latoa muistuttava navetta (N:o 13, 14). Matti Hiltusen (N:o 15) tapasin istumassa mökkinsä edustalla ja juttelin hänen kanssaan kolmisen tuntia ehtimättä kirjoittaa kuin vähäisen osan Matin elämänviisauksista muistiin. Professori Kaarle Krohnille hän kertoi antaneensa 400 taikatemppeä. Neljä parasta hän oli kuitenkin jättänyt sanomatta.

Aluksi Matti huomautti, että hänellä on luonto kerta kaikkiaan sellainen, ettei hän voi rahtuistakaan valehdella, vaan joka sana on silkkaa totta.

Langetustautinen mies, hänen eukkonsa tädin poika, oli mennyt yöllä velhonaisen kanssa kirkkoon. Ovet oli saatu auki puhaisemalla. Ristin kohdalla oli näkynyt valo. Sitten oli menty hautausmaalle. Ruumisarkusta avattu potkaisemalla kansi ja siihen asetettu parannettava mies.

Seitsemän velhon luona Matin piti käydä, ennen kuin hänen eukostaan pääntauti lähti. Velho oli ottanut viinaa, kolmet piipunperät ja käynyt ulkona hakemassa hiiltä ja palanutta savea.

Kun "laaki pani eukon", Matti katseli raamatunhistoriasta, miten siellä sellaiset taudit oli parannettu ja sai eukkonsa terveeksi.

Metsänhaltijaa lepytettiin, keittämällä ammuttu orava ja asettamalla se muurahaispesään.

Naapurien kaloja täynnä olevan nuotta-apajan Matti oli saanut äkkiä tyhjäksi viskaamalla siihen kolme herneenkokoista kiveä.

Matti oli sitä mieltä, että jos aikoo taikoja käyttää, täytyy olla jyrkkä luonto ja uskoa niihin täydelleen. Muuten ne eivät vaikuta mitään.

Naisen sydäntä Matti oli paljon tutkinut. Siinä hänellä kuitenkin oli ollut "puolittain Iskariotin mieliala". Olipa hän ollut menettää henkensäkin seikkailuissaan. varoituksena hän lausui: Joka vähässä väärä, se paljossa petollinen.

Elohopea oli entisajan ihmisillä ollut jumalana, ja sitä käytettiin monissa taudeissa: lapselle pistoksissa, kun hevonen oli ummella sekä lampaan taliin sotkettuna täitä ajamaan.

Kun mato söi hammasta, oli otettava yhdeksään tikkuun verta, kaivettava metsässä puuhun näverillä reikä ja naulattava siihen tikut.

Ottamalla maitopytystä kerman pois ja sekoittamalla sen alusta ja alunaa keskenään hän oli saanut verenjuoksun lakkaamaan.

Koiralla paranee käärmeen purema kun pannaan pajunkuorta kaulaan. Jos käärme on ollut "nastakäärme" on se vietävä maantielle ja heitettävä ruskamultaa päälle.

Jos lehmä tuo suussaan heinän emännälleen, tulee sade.

Sammakot nousevat mäille sateilla.

Korpilintu kun laulaa, niin saa kaloja.

Jos varis istuutuu tukkilautan hännälle, tulee vastatuuli, jos taas sen etunokalle, saadaan myötätuuli.

Aamusella kun varhain lintunen laulaa, niin se iltasella on havukan ruakana.

Petoeläimen saa karkoitetuksi mittaamalla viertokangella yhdeksän kertaa eläimen jälkeä ja loitsemalla: Mää kolmanteen pimeyteen!

Verenjuoksun saa asettumaan kantamalla verta metsään ja polttamalla sen sekä loitsimalla: Seiso veri niin kuin seinä, niin kuin ennen kolme neitiä helvetin portin edessä.

Naurisvarkaan kaulaan saadaan kasvamaan kupu, kun naulataan nauriin navan reikään leppänaulalla hämähäkki seljälleen.

Kun ruumiin silmäriepu pannaan ensimmäiseen vakoon, tulee käärme halmeen vahdiksi.

Kun taloa rakennetaan, on torstai-iltana kirveellä kopautettava seinään ja sanottava: Huone pie haltijas.

Kolme kirvestä Matti oli lohkaissut hakatessaan kuusta, jonka juurella hänen mummovainajansa oli tehnyt taikatemppujaan.

Terveellistä juomaa saadaan sekoittamalla veteen kesän kasvaneita petäjän kerkkiä, koivun kuoria, joista tuohet on otettu pois, katajan ja pajunkuoria sekä suokanervia.

Kukkavaaran talossa kuulin pois mennessäni, että Matti oli, tietäen tuloni, veistänyt tupansa penkkiin puhtaan sijan vieraan istuttavaksi, mutta sitten luultavasti tahallaan istunut ulkona, jotta näkisi hänen mökkinsä olevan hieman pölyinen, sitä kun ei oltu kertaakaan pesty hänen toisen eukkonsa kuoleman jälkeen.

Samana päivänä saavuin Säyneisistä Juukaan vievän maantien varrella olevaan Paavo Sorsan maatupaan (N:o 16). Se oli viime talvena korjattu uloslämpiviäväksi. Tupa oli muuten tunnettu siitä, että läänin maaherra oli käväissyt ohi ajaessaan sitä katsomassa, jolloin sen ystävällinen emäntä oli tarjonnut hänelle kahvia kumoon käännetyn pytyn pohjalla. Minulla oli myös kunnia juoda kahvia samassa paikassa, mikä toimitus näyttää Savossa vastaavan intiaanien rauhanpiipun polttamista.

Kävin myös ottamassa valokuvan Laarinvaaralla olevasta Riekkisen savutuvasta, jossa oli kota eteisessä (N:o 17).

Kesäk. 8 p:nä: ostin Leskisen mökistä museoon kaksi pahkavatia, neljä puulusikkaa, "puupatin", jonka toisessa päässä oli survottu kahvia, toisessa suolaa, tulusvehkeet sekä tuohileluja. Mustanvaaran Yrjölästä ostin pärepihdin, vaskikoristeen, sekä kaksi noin sadan vuoden vanhaa hengellistä kirjaa. Valokuvasin Aittovaaralla Antti Pirisen savutuvan (N:o 18). Sen eteisen seinä oli tehty osittain säkkikankaan päälle asetetuista tuohilevyistä. Koska keräämiäni esineitä oli karttunut enemmän kuin voin mukani kuljettaa ja kun en aikonut palata enää tänne, päätin lähettää viemään tavarani Kuopioon. Myöskin halusin saada ottamani valokuvat kehitetyiksi, kun en ennen lähtöäni ollut riittävässä määrin ollut tilaisuudessa valokuvauksen harjoitteluun. Sijoitin sentähden tavarani kuorma-autoon ja saavuin Karjalankaskelle.

Kesäk. 9 p:nä: saavuin Kuopioon ja kävin museon hoitajalta saamassa ohjeita keräilytyön jatkamisesta.

Kesäk. 11 p:nä: läksin Muuruvedelle, jossa olin sunnuntai.

Kesäk. 13 p:nä: otin valokuvan ainoasta tiedossani olevasta asutusta savutuvasta Muuruvedellä, jota paikkakunnalla leikkillisesti kutsutaan Tummulaksi (N:o 19).

Kesäk. 14 p:nä: kuljin Muuruveden ja Tuusniemen rajamailla olevalle räätäli Lipposen mökille. Ostin sieltä museolle 45 kpl. kahden ja yhden äyrin kuparirahoja vuosien 1730–70 vaiheilta, jotka painoivat 900 gr. Räätäli Juho Lipponen oli löytänyt rahat toukokuun lopulla v. 1926 Kiviraunioita purkaessaan. Ne olivat olleet ilman mitään käärettä ladattuina osittain hajonneihin pinoihin. Niitä oli löytynyt 53 kpl., mutta muut oli ehditty antaa paikkakuntalaisille.

Kävin ottamassa valokuvan Leskisen mökissä n.s. Töckerönmäessä olevista maatuvasta tehdystä maasaunasta (N:o 20, 21). Töckerönmäen vanha isäntä on vanhan kansan tietomiehiä ja ahkera hiilenpolttaja ja tuohitöiden tekijä. Myös oli otettava kuva Töckerönmäen emännästä lapsia toisessa ja iso tuohikontti toisessa kädessä jakamassa oikeutta "miniälleen". (N:o 22)

Kusti Kekäläinen lahjoitti museolle vanhan, pellosta löydetyn savipiipun sekä eläintieteelliselle osastolle Kreikkalaisen merikravun saksen.

Muuruveden Salmijärvellä kuulin runsaasti noita eri tilanteihin hyvin sopivia sanansutkauksia, joihin liittyy jokin kasku paikkakuntalaisista. Muutamia esimerkkejä niistä ovat:

Sotkeutuu kun Pekka Kekäläinen rukkasensa peukaloo.

Jäi osattomaks kun Raukaise vanahin poeka.

Se yhtä puuttuu kun Halosen autuus.

Kesäk. 15 p:nä: kuljin Akanmäen poikki Akanpohjiin ja sieltä edelleen maantietä myöten Kellolahteen. sain Tuomas Tirkkaselta vieressä olevan piirroksen noin 4-5 kyynärää pitkistä ja 6 tuumaa leveistä olaksettomista suksista. Ne hän oli löytänyt suosta kolmen kyynärän syvyydestä nelisenkymmentä vuotta sitten.

Matti Rissanen lahjoitti museoon ison piimälaskun sekä saneli seuraavat loitsut:

Neitojen lemmenloihdu.

Kusta lie puluma puuttunna

taikoja tapahtunna

kivestäkö, kannostako

vaiko vatturauniosta

vaiko sitä seipästä

jost on korppi korvettunna

tuo pullo puhasta vettä

kanna kullankarvallista

jolla peipponen peseikse

valeleikse vaimon laps

pthyi!

Siikasen loihdu.

pthyi siikanen sinun nimes

pyhärikka, pellonrikka

kuuemun kultainen omena

raiskan raunion takainen

kattaisen kasvattama

leppäpehkon liedyttämä lahon haan huarottama

kiäte pois, palate pois

sallo synkkä eissä

merj lieto takanas

kiäte lietoo merree

a ku uupunet merelle

lyöte lainee rajalle

santele metisen purstan sivon purstan siivuttele

airo vasken valakuttele

tuol on vaije keitettyinä

suun luona hyvän emännän

ota kiiskiltä kinnoo

matikalta muljaskoo.

kesäk. 16 p:nä: lahjoitettiin Vennäänniemen Tirkkalasta museoon vanha rukinlapa. Sen oli tehnyt talon emännän mummulle häälahjaksi heidän renkinsä Riistavedellä. Myös lahjoitettiin pieni vuosiluvulla varustettu piimälasku. Ida Tirkkonen kertoi seuraavat Sohvia Hyvösletä kuulemansa taika:

Leipäpalaa on kuljetettava kolme kertaa kellonkantimen alatse selästä päin otettava joka lehmän kinaa ja syötettävä lehmille, niin ne tulevat hyvin kotiin.

Jos lehmän kellot pannaan yhteen veteen ja sitä juotetaan joka lehmälle, kestävät lehmät hyvin yksissä eroamatta toisistaan. Otin valokuvan seudun ehkä yleisimmän ja suosituimman soitokoneen, yksikielisen virsikanteleen soitosta Kellolahden Rissalassa (N:o 23)

Kesäk. 17 p:nä: menin Unimäkeen Mustan lammin taloon. Siellä kävin katsomassa talonväen läheisestä Saarijärvestä löytämää, yhdestä puusta tehtyä kuuttia. Se oli pohjaliejuun vajonneena noin 80 cm:n syvyydessä ja näytti hyvin säilyneeltä. Siipilaitteesta ei ollut mitään jäljellä. Kävin kahdessa savutuvassa, mutta sateen vuoksi en voinut ottaa valokuvia. Mainittakoon huvin vuoksi, että jälkimmäisessä näistä oli vain mökin äkäinen emäntä kotosalla ja sain siellä matkani tulisimman vastaanoton.

Illaksi jouduin Hirvilahdelle. Siellä povasi minulle jopa Kuopiossakin asti tunnettu Kyyry-Pekka eli Verkko-Pekka.

Kesäk. 18 p:nä: kun aamulla menin Verkko-Pekan mökkirähjälle saadakseni hänestä valokuvan oli Pekka jo kadonnut "tukkisavottoihin" enkä häntä myöhemminkään enää tavannut.

Otin valokuvat Tirkkosen lesken ja Hakkaraisen savutuvista Hirvilahdella (N:o 24, 25). Kävin puhuttelemassa runojen sepittäjää Antti Tirkkosta. Hän kertoi erään naapuritalon emännän kirjoittaneen muistiin joukon hänen runojaan toistakymmentä vuotta sitten ja lupasi hankkia ne saataville sekä ehkäpä sepittää jotain lisäksikin, jos paluumatkalla kävisin hänen luonaan.

Kuljin Säyneisten kirkolle. Valokuvasin Ville Miettisen viime kesänä rakentaman maatuvan (N:o 26).

Sain kuulla, että Siikajärveltä joku mies oli tuonut Säyneisiin pitkän, kapean, kourulla varustetun hampaanmuotoisen kiviesineen, mutta ei muistettu, oliko se tuotu museoon vai minne se oli joutunut. Kun Siikajärveksi kutsuttu alue ulottuu Säyneisten, Nilsiän ja Rautavaaran pitäjiin ja on noin 30 km:n pituinen eikä löytäjän nimikään ollut tiedossani, oli aivan sattuma, että jo seuraavana päivänä tapasin löytöpaikan.

Kesäk. 19 p:nä: kuljin saloja myöten Rautavaaran maantiestä länteen olevalle atramäelle, jonne etelästä noin 10 km:n päästä näkyy Pisanmäen mahtava harja. Paavo Riekkinen kertoi karhun metsästyksestä keihäällä, hirvien pyynnistä, suota kaivaessaan löytämistään jopa kolmestakin toistensa päällä olleista valtavista puiden kannoista savolaisten, erittäinkin Riekkisten tunnetulle jutunkertomistaidolle kunniaa tuottavalla tavalla. Kalliossa näytettiin luoteesta kaakkoon kulkevia, lähes 10 cm syviä uurteita, jotka entisajan miehet auringonkylpyjä ottaessaan ja kalliolla pyörähdellessään olivat siihen jättäneet.

Käytännöllisen vanhan kahvinjauhamistavan sain myös kuulla, vaikka siihen käytettyjä välineitä en onnistunut saamaan käsiini. Pahkakupissa olevien papujen päälle oli asetettu puinen pallo, jolle lihava emäntä oli istunut hieman ruumistaan huojutellen.

Murteesta huomasi olevansa alueella, jossa n.s. aspiratsioonia vastaa useissa tapauksissa k. "jalo mies" merkitsi pystyvää, etevää miestä; jalo- sanan merkitys ei siis ollut vielä erikoistunut kirjakielen tapaan. "Nöyräpäinen" merkitsi heikkomielistä, mitä voi verrata eestin näder- sanan merkitykseen. "Hyttin pohjiksi" sanottiin kuoppia, joissa ennen oli rautaa sulatettu y.m.

Juuri ollessani lähdössä jatkamaan matkaa Rautavaaralle päin sain kuulla, että Paavo Partasen mökistä Säyneisen Haaramäeltä oli löydetty kiviesine, josta Säyneisissä oli minulle kerrottu. Kävin valokuvaamassa löytöpaikan (N:o 27). En tavannut löytäjää, sillä hän oli mennyt tukkitöihin Viekkiin.

Illalla huomasin vasemman jalan lapikkaan päässeen pahasti hieromaan jalkaani ja että yhdessä varpaassa oli leveä punainen juova. Sain nyt tilaisuuden käytännössä nähdä kansan lääkitsemistapoja: Nokisella padalla painettiin kipeää kohtaa lujasti pari kertaa.

20 p:nä kesäk.: kirjoitin Maria Partaselta Otranmäellä muistiin loitsuja ja arvoituksia.

Pakkasloihdu.

Ptyhi kuol'han multa muinoin musta ruuna

vaipu valkee hevonen

pellon piähän männikköön

josta nous höyry taivaalle

josta pakkanen panniin

tien nivoille muan navoilla

ptyhi pakkanen puhurin poika

eikä kylmä mun kynsiän

elä piätän palele

kylymä soita, kylymä maita

kylymä kylymiä kiviä

järven jäitä järskyttele.

Siikasen loihdu

Ptyhi siikanen sinun nimes

piharikka pellonkukka

varrenpiäkkinen omena

Neitsyt Matia emonen

tule pian käy välleen

*jo tuo tulla tuuettelloo
käyä käkkyröittellöö
syän sykkyrä sylissä
lihaslimppu kämmenellä.*

--

*Elä itke iliman syytä
elä vaivata valita
anna itkee itikan
mäkättee mäentakaisen
vuoreisen voivotella
parkua pahanäköisten*

*Hyvä on laps laiskan äitin
käs kukka kunnollisen
kun tulloo työllän tuska
laikestakse lapsen luo
istukse imettämmää
ei viitsi keträtä keiluttaa
ei kolomen sormen soitattoo.*

*Pere syöp, pöytä laulaa
(emäsika porsaineen)
Silimästään syöp, kuppeestaan paskant
(jauhinkivi)
Suu kylässä, sarvi otassa
kylykyluut on nahkan(?) piällä.*

(sahtitynnyri)

Sika vinkuu sillan alla

minä hännästä pitelen

saparosta sahhaan.

(kirnu)

Yks mies yhdeksän nennee.

(huahlat)

Yhtenä on hanhi

mut neljä nokkoo

(tyyny)

Alla patja, piällä levy

keskeltä se huokuu.

(ihmiset peiton alla)

Kaikesta kansanomaisia lääkitsemiskeinoja kohtaan tuntemastani kunnioituksesta huolimatta kävelin avojaloin takaisin Säyneisten kirkolle ostamaan eräästä sekatavarakaupasta jotia. Ajoin sitten autolla Rautavaaran kirkolle toivoen jalkani piankin parantuvan.

Olin aikonut käydä Rautavaaran kunnalliskodissa runoja ja loitsuja tiedustelemassa, mutta sain tietää, ettei siellä vielä ollut ketään hoidokkeja. Neuvottelin keräilytyön mahdollisuuksista erään seudut hyvin tuntevan poliisiin kanssa, ja hän neuvoi minua suuntaamaan kulkuni Suojärvelle ja Korpijärvelle päin.

Koetin saada eräältä puoskarilta, Mikko Koskelaiselta loitsuja, mutta hän kieltäytyi jyrkästi mitään ilmoittamasta sanoen lopuksi pari aivan tavallista arvoitusta.

Kesäk. 21 p:nä: oli vasen jalkani aivan turvoksissa enkä päässyt juuri liikkumaan. Kun lähin lääkäri oli Juantehtaalla 60 km:n päässä tai Nurmeksessa melkein yhtä etäällä katsoin olevan tarpeen keskeyttää keräilyni ja palata takaisin Kuopioon.

Kesäk. 22 p:nä: saavuin Kuopioon.

Heinäk. 7 p:nä: oli jalkani jo terve ja päätin lähteä lopettamaan keräilyni, kun olin järjestänyt itselleni muuta työtä kesälomani loppupuoliskoksi. Pitkille kävelymatkoille en pitänyt vielä viisaana lähteä.

Saavuvin Hirvilahteen jo ennen mainitsemaltani Antti Tirkkoselta (N:o 28) runoja pyytämään. Ikäväkseni sain kuulla, että hänen muistiin kirjoitetut runonsa olivat kadonneet enkä saanut kuin seuraavat pitkistä runoista olevat katkelmat:

Viinanpoltosta.

Upea on Olli Pekka

Siitinniemen päässä

kun hän viinaa keitteli

ei ollut parta jäässä

useasti Olli Pekka

viinaleiliä kantoi

siitä jakoi Oskarillen

tähteet muillen antoi

Oskari in oiva miesi

Riitta-Kaisa kansak

vaan nyt heitä voipi seurata

ruunun kova ansa

runo jatkuu kertoen, miten pastori meni Olli Pekalta viinaa ostamaan vallesmannin jäädessä rekeen odottamaan.

Suurlakon aikana syntyneistä runoista ovat seuraavat pätkät:

rouva eellä nyt autolla ajeli

Säyni ite se jalkasin astui

Paavokin linnaan männessä

Sääniltä paitakin kastui.

Suomessa ja Venäjällä

punalippu liehuu

jopa Nöyskin kadullakin

käristä rokka kiehuu.

Naapurin riitaisesta pariskunnasta kerrotaan:

Hirvilahden rannalla

talo on kauniilla paikalla

siinä isäntä omi talossa

emäntä käypi usein pavassa

siinä pietään pirun kalua

ei pietä rauha joulua

Nuorisoseuraan kuuluneen seppä-Heikin hiilenvarkaudesta:

Punamäellä seppä Heikki

joka päivä takoo

Toivalan hevosella

yöllä hiilet hakoo

Kyllähän se seppä Heikki

pahan mielen kantoi

kaikki kilova Kolarillen

voitakin hän antoi

Kyllähän se seppä Heikki

kuulummat kellot soittaa

etevyyden alalta

nikkar Pekan voittaa

Nuorisoseuran jäsenet

ne seurajansa kiittää

mitä he ovat kylväneet

sen vihdan saavat niittääk.

En tavannut Verkko-Pekkaa, jolta olin aikonut kirjoittaa taikoja muistiin.

Heinäk. 8 p:nä: kävin Mustalla lammilla järjestämässä saamieni ohjeiden mukaan Saarijärvässä olevan kuutin maihinnoston. Tarkoitukseni oli olla itse mukana kuuttia nostamassa, mutta koska tarvittavaa miesvoimaa ei ollut helposti saatavissa ja parin viikon perästä heinäntekoväki helposti suorittaisi työn, jätin noston talonväen huoleksi. Neuvottaessa kuulin kuljetuksesta talvikelillä Kuopioon, voi löytöpaikalle lähettää kirjeitä osoitteella: Matti Hakkarainen, Juankoski. Unimäki.

Kuljetin Kellolahteen keräämäni esineet autolla Karjalankoskelle.

Heinäk. 9 p:nä: saavuin takaisin Kuopioon.

Kuopiossa 13 p:nä heinäkuuta 1927

Aulis Rissanen"